

SUMMARY

Baidala V. The use of gender component in the pedagogical process.

This paper analyzes the issue of gender problems, the process of genderization of the personality, the gender socialization. Despite the transformational trends, contemporary Ukrainian society is characterized by gender stereotypes. The different points of scholars' views about the lack of harmonious relations among school age children are analyzed. The necessity of using gender component in the educational process is defined.

It is pointed out that in the process of gender socialization, which provides a person's awareness of their sexual independence and behavior throughout life according to it, the most effective are the mechanisms of imitation and identification. Starting with coping the behavior of their parents (girls trying to be more like the mother, the boys – like father), the child moves on, choosing new examples of gender behavior both real and unreal (the book characters, the heroes of fairy tales and so on). The suggestion of gender norms is often used by society as a means to influence individuals. So, in a society often evoke gender stereotypes and standards of conduct, that are not based on logic and not explaining the reasons for their imitation.

It is noted that modern society is undergoing fundamental changes, providing the need for further development of the gender approach in pedagogy, as well as providing targeted development of youth gender culture. Among these changes are: converting egalitarianism in one of the priority directions of the state policy of the majority of countries in the world, forcing a rethinking of the role and place of women in society; changing cultural stereotypes of masculinity and femininity, loss of polarity; scrapping the traditional system of gender stratification, easing stiffness in the definition of male and female social roles, the elimination of normativity in the traditional gender division of labour; changes in gender characteristics of marriage and family relations: acquisition of new high-quality properties: activation of marriage and family egalitarianization; mutual contribution of men and women in their wellbeing; the spread of consensual, business forms of marriage and serial monogamy; objective changes in marriage and family status of modern women: reduction the role of the family as the traditional value for her, the growing importance of the values beyond the family (education, career, prestige, financial income and so on), focus on the one child or even on childlessness; objective changes in marriage and family status of the modern man: the loss of the traditional «breadwinner», the reduction of socializing role of fatherhood; deepening of the general tendency of family relations on the change of value orientations, in the centre of which is the family group and the individual; reorientation of the process of formation of the child's personality with traditional, clearly fixed gender behaviors in mixed or inversive model that has significant negative consequences for society.

Key words: *pedagogical process, gender stereotypes, educational institutions, male, female, a gender component.*

УДК 612.821

**Л. М. Басанець, О. І. Іванова,
Т. В. Кулагіна, О. М. Токаренко**
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПСИХОФУНКЦІОНАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ У ДИНАМІЦІ НАВЧАННЯ

У статті представлені результати дослідження деяких психофункціональних показників першокласників, які навчалися в умовах традиційної школи й гімназії.

Виявлено, що учні-гімназисти мали більш високий рівень розумової працездатності та пам'яті порівняно із школярами. Встановлені певні відмінності досліджуваних показників у дітей різної статі, що полягали в перевазі когнітивних функцій у дівчаток. Отримані дані свідчать про задовільну адаптацію дітей 6-річного віку до навчання незалежно від типу освітнього закладу, проте в гімназистів це забезпечується за рахунок більш вираженого функціонального напруження адаптаційних механізмів, ніж у школярів в умовах традиційного навчання.

Ключові слова: першокласники загальноосвітньої школи й гімназії, розумова працездатність, пам'ять, психоемоційний стан, адаптація до навчання.

Постановка проблеми. Проблема адаптації дітей і підлітків до навчання за останні роки не втратила своєї актуальності. Вкрай важливими залишаються й питання, пов'язані з необхідністю постійного удосконалення організаційної структури навчально-виховної роботи в школі з урахуванням змін біологічного та соціального характеру самих учасників освітнього процесу, а також вимогами сучасного суспільства до системи освіти [1; 3; 8; 10]. Особливої уваги вимагає початковий етап навчання дітей, оскільки успішність їх адаптації до навчальних навантажень має вирішальне значення для прогнозування продуктивності навчальної діяльності учнівського контингенту в подальшому. Ефективне пристосування організму дитини до нової діяльності, нового мікросоціального оточення можливе лише за наявності структурно-функціональної основи для формування адаптаційних механізмів, що визначається як рівень біологічної зрілості й функціональної готовності до систематичного навчання [3; 4; 9; 11].

Аналіз актуальних досліджень. За даними численних досліджень, проведених у початковій школі, показано, що адаптація дітей до умов внутрішньошкільного середовища на цьому етапі їх навчання має фазний характер і значною мірою залежить від індивідуальних особливостей дітей, урахування яких є обов'язковою умовою для створення оптимального навчального середовища [2; 4; 6; 9; 12]. У зв'язку з цим з'ясування характеру та спрямованості адаптаційного процесу на початковому етапі навчання дітей на основі моніторингу їх психофункціональних показників дозволить вчасно вносити відповідні корекційні зміни в навчально-виховний процес для попередження виникнення раннього стомлення й перевтоми з проявами ознак шкільної «дезадаптації».

Метою даної статті було визначити особливості адаптаційно-пристосувальної діяльності першокласників у процесі їх навчання в освітніх закладах різного типу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося на базі однієї із загальноосвітніх шкіл (ЗОШ) і прогімназійних класів навчально-виховного комплексу (НВК) м. Суми. Обстежені першокласники 6-річного

віку; всього 105 дітей, із них хлопчиків – 54, дівчаток – 51. Дослідження проводилося на початку (вересень–жовтень) та наприкінці (квітень–травень) навчального року. Визначалися психофункціональні показники, а саме: кількісні та якісні характеристики розумової роботи, об'єм зорової та слухової пам'яті й рівень емоційності, а також оцінювались адаптаційні можливості дітей за показниками адаптивності (ПАд). У ході дослідження використовувалися загальноприйняті методики психофізіологічного тестування [5; 7]. Отримані дані підлягали статистичній обробці.

Загальновизнано, що одним із головних критеріїв адаптації дітей до систематичного навчання в школі є розумова працездатність як інтегральний показник основних психофункціональних властивостей організму.

Результати психофізіологічного тестування, проведеного на початку навчального року, показали, що за кількісними (об'єм і швидкість опрацьованої зорової інформації – N) і якісними (кількість помилок, допущених у процесі виконання тестових завдань – n/100) параметрами розумової роботи існують суттєві відмінності між першокласниками освітніх закладів різного типу (традиційної школи та гімназії). Так, у першокласників-гімназистів швидкість обробки зорової інформації, якість розумової роботи та її загальна продуктивність достовірно вищі порівняно з їх однолітками-школярами, особливо це характерно для хлопчиків. Статеві відмінності за цими показниками в учнів ЗОШ полягали в тому, що дівчатка виконували роботу і швидше, і якісніше, що забезпечило достовірно вищі, ніж у хлопчиків, показники загальної продуктивності їх розумової роботи. У прогімназійних класах суттєві статеві відмінності виявлені лише за якісними параметрами розумової роботи, які були достовірно вищими в дівчаток: кількість допущених у процесі тестування помилок у них була втричі меншою, ніж у хлопчиків (табл. 1).

Ураховуючи неоднорідність класних колективів за станом психофізіологічних функцій, для оцінки якісного складу учнівського контингенту за цими параметрами був проведений аналіз індивідуальних психофункціональних характеристик учнів. Виявлено, що співвідношення учнів із різним рівнем загальної продуктивності їх розумової діяльності суттєво відрізняється залежно від типу освітнього закладу, у якому вони навчалися. Кількість осіб із високими показниками продуктивності розумової роботи була майже вдвічі більшою в прогімназійних класах порівняно з традиційною школою, що складало 49,1 % і 28,0 % відповідно. І навпаки, учнів із низьким рівнем розумової працездатності було вдвічі більше серед школярів (56,3 % і 26,1 % відповідно). Найбільш виражені ці відмінності між

хлопчиками різних освітніх закладів. У ЗОШ високу працездатність мали 8,0 % осіб, а в прогімназійних класах – 41,4 %; дітей із низькими показниками розумової працездатності серед школярів і гімназистів було 84,0 % і 31,0 % відповідно. Що стосується дівчаток, то майже половина з них мала високу продуктивність розумової роботи незалежно від того, у якому закладі вони навчалися (57,1 % і 43,5 % осіб у прогімназійних класах і ЗОШ відповідно).

Таблиця 1

Показники психофізіологічних функцій першокласників ЗОШ і гімназії в динаміці навчального процесу

Показники			ЗОШ			Гімназія		
			Всі n = 48	Хлопчики n = 25	Дівчатка n = 23	Всі n = 57	Хлопчики n = 29	Дівчатка n = 28
Початок навчального року	Показники розумової працездатності	N	70,0 ± 4,56	63,2 ± 6,63	77,3 ± 6,00	84,8 ± 3,73 **	87,9 ± 5,42 **	81,5 ± 5,15
		n/100	6,50 ± 1,56	9,00 ± 2,61	3,80 ± 1,46	2,86 ± 0,59 **	4,15 ± 1,05	1,51 ± 0,42 *
		Q	5,40 ± 0,36	4,20 ± 0,38	6,70 ± 0,51 *	7,18 ± 0,34 **	6,88 ± 0,43 **	7,49 ± 0,54
	Зорова пам'ять		6,00 ± 0,20	5,80 ± 0,28	6,30 ± 0,29	7,04 ± 0,21 **	7,03 ± 0,26 **	7,04 ± 0,34
	Слухова пам'ять		6,20 ± 0,27	5,80 ± 0,43	6,70 ± 0,28	6,67 ± 0,31	5,86 ± 0,48	7,50 ± 0,34 *
Кінець навчального року	Показники розумової працездатності	N	110,5 ± 3,88 ***	100,4 ± 5,77 ***	121,4 ± 4,17 * ***	121,8 ± 2,68 ** ***	121,0 ± 4,08 ** ***	122,6 ± 3,60 ***
		n/100	2,88 ± 0,92 ***	4,34 ± 1,67	1,29 ± 0,48	1,24 ± 0,20 ***	0,89 ± 0,29 ** ***	1,62 ± 0,28
		Q	9,36 ± 0,48 ***	7,81 ± 0,68 ***	11,1 ± 0,50 * ***	11,1 ± 0,30 ** ***	11,4 ± 0,45 ** ***	10,9 ± 0,42 ***
	Зорова пам'ять		6,90 ± 0,24 ***	6,40 ± 0,31	7,43 ± 0,36 * ***	8,54 ± 0,22 ** ***	8,48 ± 0,33 ** ***	8,61 ± 0,29 ** ***
	Слухова пам'ять		8,00 ± 0,34 ***	7,04 ± 0,52	9,04 ± 0,32 * ***	8,39 ± 0,24 ***	7,97 ± 0,35 ***	8,82 ± 0,32 ***

Примітки: 1. N – кількість проглянутих знаків; n/100 – кількість помилок на 100 проглянутих знаків; Q – продуктивність розумової діяльності; 2. * – достовірна різниця між показниками дітей різної статі; ** – достовірна різниця між показниками учнів ЗОШ і гімназії; *** – достовірна різниця між показниками учнів різних освітніх закладів у динаміці року

Результати дослідження здатності 6-річних дітей до запам'ятовування й відтворення зорової та слухової інформації, що значною мірою визначає їх успішність у навчанні, дозволили виявити деякі відмінності між експериментальними групами, а саме: зорова пам'ять була кращою в першокласників-гімназистів, як у хлопчиків, так і в дівчаток. Щодо показників слухової пам'яті, відмінності між учнями різних освітніх закладів менш виражені, з перевагою цього показника в гімназистів. Статеві відмінності проявлялись у більшій здатності до запам'ятовування й відтворення слухової інформації в дівчаток обох експериментальних груп, а зорової інформації – тільки в ЗОШ.

Розподіл першокласників за їх здатністю до запам'ятовування інформації на основі індивідуальних показників функції пам'яті характеризується більшою (у 2–3 рази) чисельністю учнів із високими показниками і зорової, і слухової пам'яті серед гімназистів порівняно з учнями традиційної школи, що стосується як хлопчиків, так і дівчаток. В обох експериментальних групах більше дітей із високими показниками пам'яті виявлено серед дівчаток, а з низькими, навпаки, серед хлопчиків.

Для з'ясування характеру та спрямованості адаптаційних реакцій першокласників на навчальні навантаження й мікросоціальне оточення залежно від організації навчально-виховного процесу в освітніх закладах різного типу (ЗОШ і гімназії) було проведене повторне дослідження психофункціональних показників учнів наприкінці навчального року.

Порівняльний аналіз результатів психофізіологічного тестування, проведеного на початку й наприкінці навчального року, показав, що майже всі показники розумової працездатності та пам'яті першокласників обох експериментальних груп наприкінці навчального року за середньогруповими даними достовірно вищі, ніж на початку навчального року (табл. 1). Це дозволяє висловити припущення про сприятливий перебіг адаптації дітей до навчальної діяльності. Слід звернути увагу на те, що як на початку, так і наприкінці навчального року всі визначені показники в першокласників-гімназистів виявилися вищими, ніж у школярів, що говорить про вищий рівень ефективності їх розумової діяльності порівняно з учнями, які навчалися в умовах традиційної школи. Можливо, це пояснюється тим, що під час формування прогімназійних класів перевага віддавалася дітям із кращими показниками функціональної готовності до систематичного навчання.

За результатами тестування, проведеного наприкінці навчального року (середньогрупові дані), статеві відмінності у швидко-якісних характеристиках розумової роботи та її загальної продуктивності, а також

функції пам'яті із суттєвими перевагами дівчаток виявлені лише в ЗОШ. У прогімназійних класах достовірної різниці за цими показниками між дітьми різної статі не спостерігалось.

Розподіл першокласників різних освітніх закладів за станом психофізіологічних функцій наприкінці навчального року порівняно з початковими даними характеризується значним збільшенням чисельності дітей із високим рівнем продуктивності розумової діяльності (у 4–5 разів). У прогімназійних класах кількість учнів із такими показниками в деяких випадках досягала 90,0% і більше. Суттєві відмінності між учнями різної статі за цими показниками спостерігалися лише в ЗОШ, де дівчаток, які мали високі психофункціональні характеристики, було у 1,5–2 рази більше, ніж хлопчиків.

Оцінка функціонального стану першокласників освітніх закладів різного типу за показниками їх адаптивності (ПАд), що відображує рівень функціонального напруження організму для забезпечення ефективної розумової діяльності, дає можливість визначити ступінь стомлення учнів у процесі їх адаптації до навчальних навантажень.

За результатами проведеного аналізу адаптаційно-приспосувальної діяльності першокласників, які навчались у різних умовах організації навчально-виховного процесу, виявлені суттєві відмінності між експериментальними групами. Так, у ЗОШ високі показники адаптивності мали 72,9 % учнів, а в прогімназійних класах – 63,2 %; знижений рівень ПАд, який вказує на наявність початкової (першої) фази стомлення, спостерігався в 4,2 % і 3,5 % осіб відповідно, тоді як низький і дуже низький рівень адаптаційних резервів, що вважається ознаками вираженого стомлення (II фаза), виявлено у 22,9 % учнів ЗОШ, а в прогімназійних класах – у 1,5 рази більше (33,4 %). Між хлопчиками різних експериментальних груп відмінностей за чисельністю осіб із високим адаптаційним потенціалом не виявлено, проте дітей з ознаками I фази стомлення було вдвічі більше серед школярів ЗОШ. Слід звернути увагу на суттєві відмінності в показниках адаптивності між дівчатками, які навчались у ЗОШ і прогімназійних класах, а саме: чисельність дітей із високими показниками адаптивності – ПАд в гімназії було у 1,5 рази менше, ніж в ЗОШ (42,9 % і 65,2 % відповідно), і, навпаки, кількість учнів з ознаками вираженого стомлення майже на 20,0% перевищувала кількість таких осіб у ЗОШ (53,5 % і 34,7 % відповідно). Відмінності між учнями різної статі за показниками адаптивності полягали в більшій чисельності групи «ризик» в дівчаток обох експериментальних груп порівняно з хлопчиками. Так, у ЗОШ чисельність цієї групи (з ознаками стомлення) складала в хлопчиків – 20,0 %, у дівчаток – 34,7 %, а в

прогімназійних класах – 17,1 % і 57,1 % відповідно. Виявлені особливості адаптаційних реакцій першокласників на навчальні навантаження, можливо, пояснюються різними вимогами, передбаченими програмами навчання в освітніх закладах різного типу.

Як відомо, реакція організму на вплив будь-яких факторів зовнішнього середовища зумовлена, передусім, характером емоційного реагування, в основі якого лежить емоційна оцінка сили й біологічної значущості діючого фактору [6, 7]. У дитячому віці емоційність відіграє особливу роль в адаптації організму до нових умов, ураховуючи надзвичайно високу емоційну лабільність дітей. Отже, ефективність пристосування першокласників до комплексу факторів, пов'язаних із навчанням, значною мірою залежить від характеру емоційного реагування й рівня психоемоційної тривожності [6, 7]. У зв'язку з цим було доцільно визначити психоемоційний статус учнів, які навчались у різних умовах організації навчального процесу, в динаміці першого року навчання.

За результатами психофізіологічного тестування виявлено, що на початку навчального року серед обстежених дітей було вдвічі більше осіб із позитивним емоційним станом, ніж із негативним, незалежно від типу освітнього закладу, у якому вони навчалися. Проте хлопчики й дівчатка обох експериментальних груп відрізнялися між собою за цими характеристиками. Так, серед дівчаток позитивний емоційний фон мали в 1,5 рази більше осіб, ніж серед хлопчиків-однокласників. Оцінка психоемоційного стану першокласників наприкінці навчального року дозволяє говорити про відносну стабільність рівня їх емоційності протягом року, оскільки суттєвих відмінностей у розподілі дітей із різним рівнем емоційності між початковими даними й результатами тестування, проведеного наприкінці навчального року, не виявлено. Проте слід звернути увагу на особливості психоемоційного реагування на фактори, пов'язані з навчанням, дітей різної статі: як у ЗОШ, так і в прогімназійних класах кількість осіб з урівноваженим емоційним станом була більшою серед хлопчиків, що характеризує більш виражену емоційну стабільність дітей даної статевої групи. Можливо, саме високою емоційною реактивністю та тривожністю дівчаток пояснюється більша їх чисельність з ознаками стомлення порівняно з хлопчиками-однокласниками.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження загалом свідчать про задовільний перебіг адаптації першокласників до навчання незалежно від умов навчального середовища в освітніх закладах різного типу. Проте більш високий рівень розумової працездатності та пам'яті першокласників-гімназистів протягом навчального року забезпечується за

рахунок значного функціонального напруження, тобто більш високою фізіологічною «ціною», як «платою» за адаптацію, що проявляється в більшій чисельності дітей групи «ризик» з ознаками стомлення різного ступеня серед учнів прогімназійних класів. Отримані дані можуть бути використані як наукове обґрунтування для розробки й упровадження ефективних заходів із метою створення оптимальних умов навчання та виховання в початкових класах освітніх закладів різного типу для попередження раннього стомлення й перевтоми, що може негативно позначитися на стані здоров'я учнівського контингенту й успішності навчання на наступних етапах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко О. Санітарно-гігієнічні вимоги до організації навчання першокласників / О. Ващенко // Початкова освіта. – 2004. – № 3. – С. 8–9.
2. Давыдок А. М. Актуальные вопросы ранней коррекции социально-психологической адаптации младших школьников / А. М. Давыдок, А. М. Титова // Довкілля та здоров'я. – 2013. – № 2 (65). – С. 43–46.
3. Кирнасюк Е. В. Уровень биологической зрелости и особенности развития психофизиологических функций детей перед поступлением в школу / Е. В. Кирнасюк, Н. А. Лапина // Гигиена и санитария. – 2003. – № 4. – С. 43–45.
4. Мальцева Т. В. Адаптація дітей 6-річного віку до навчання в першому класі / Т. В. Мальцева // Початкове навчання та виховання. – 2010. – № 12. – С. 2–4.
5. Методические рекомендации по физиолого-гигиеническому изучению учебной нагрузки учащихся / под ред. М. В. Антроповой. В. И. Козлова. – М., 1984. – 67 с.
6. Москвяк Н. В. Особливості психоемоційного стану та розумова працездатність молодших школярів / Н. В. Москвяк // Довкілля та здоров'я. – 2013. – № 2 (65). – С. 46–49.
7. Психофизиологические исследования в гигиене детей и подростков : сб. трудов / под ред. С. М. Громбаха, Д. Н. Крылова. – М., 1981. – 176 с.
8. Савченко О. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / О. Савченко // Початкова освіта. – № 8. – С. 1–6.
9. Сетко Н. П. Особенности формирования адаптационных возможностей гимназистов-первоклассников / Н. П. Сетко, А. С. Лозинский, Е. В. Булычева // Гигиена и санитария. – 2012. – № 1. – С. 51–53.
10. Щудро С. А. Шкільне середовище як фактор ризику для здоров'я школярів / С. А. Щудро // Довкілля та здоров'я. – 2008. – № 1 (44). – С. 61–65.
11. Янко Н. В. Адаптація організму учнів молодшого шкільного віку до режиму і умов навчання в гімназії / Н. В. Янко // Гігієна населених місць. – 2004. – Вип. 43. – С. 452–455.
12. Яцула М. С. Синдром шкільної дезадаптації: актуальність проблеми в першокласників / М. С. Яцула, С. Л. Няньковський // Педіатрія, акушерство та гінекологія. – 2008. – № 1. – С. 17–19.

РЕЗЮМЕ

Басанец Л. М., Иванова О. И., Кулагина Т. В., Токаренко О. М.
Психофункциональные показатели первоклассников в динамике обучения.

В статье представлены результаты исследования некоторых психофункциональных показателей первоклассников, обучающихся в условиях традиционной школы и гимназии. Выявлено, что учащиеся-гимназисты имеют более высокий уровень умственной работоспособности и памяти по сравнению со

школьниками. Установлены определенные отличия исследованных показателей у детей разного пола, заключающиеся в преимуществе когнитивных функций у девочек. Полученные данные свидетельствуют об удовлетворительной адаптации детей к обучению независимо от типа образовательного заведения, однако у гимназистов это обеспечивается за счет более выраженного функционального напряжения адаптационных механизмов, чем у школьников в условиях традиционного обучения.

Ключевые слова: первоклассники общеобразовательной школы и гимназии, умственная работоспособность, память, психоэмоциональное состояние, адаптация к обучению.

SUMMARY

Basanets L., Ivanova O., Kulagina T., Tokarenko O. Psycho-functional indicators of the first-graders in the dynamics of learning.

The article presents the results of a study of some psycho-functional characteristics of the first-graders in the dynamics of the school year. The aim of this work is to clarify the features of adaptive activities for 6-year-old children, enrolled in a traditional school and gymnasium. The quantitative and qualitative indicators of mental work and productivity, the amount of visual and auditory memory, emotion and performance level of adaptability are determined. The conventional techniques of psycho-physiological testing are used.

The research, conducted at the beginning and end of the school year, has showed a significant improvement of the most psycho-functional characteristics of the pupils, regardless of the type of institution in which they were trained. It is noted that the first-graders pupils of gymnasia have the higher level of productivity of mental activity and memory during the school year than that of the pupils of secondary schools. Some differences indices studied of children of different sexes, consisting of the advantages of cognitive function of the girls are revealed. Assessment of the emotional state of the first-graders in the course of their training in different conditions have showed that most children respond positively to the training load and micro-social environment. However, the performance of the boys and girls of emotion vary somewhat: emotional stability is more common for the boys, whereas the girls have more pronounced psycho-emotional lability.

The overall results of the study indicate that satisfactory orientation adaptation of the children to the complex intraschool factors is associated with learning in educational institutions of various types. However, the high efficiency of the mental activity of the first-graders of gymnasia during the school year is provided by significant functional stress adaptation mechanisms, which manifest itself in a greater number of children at "risk" with signs of fatigue varying degrees among the pupils enrolled in a school.

The data obtained on psycho-functional characteristics of the 6-year-old children may be used as a scientific basis in the development and implementation of effective organizational measures in order to create the optimal conditions for training and education of children in primary school educational institutions of various types. This will give the opportunity to prevent the development of early fatigue and exhaustion of children during their learning activities that may adversely affect their health and productivity of their learning activities in the subsequent stages of training.

Key words: the first-graders of secondary schools and gymnasia, mental performance, memory, psycho-emotional state, adaptation to training.